

Ainevaldkond „Sotsiaalsained“

Üldalused

1. Valdkonnapädevus

Sotsiaalsainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaalsainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

1. tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
2. tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
3. austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlikke väärtusi ja üldtunnustatud käitumisharjumusi, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
4. valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
5. aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
6. tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonnakultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
7. hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

2. Ainevaldkonna õppeained

Ainevaldkonda kuulub kolm õppeainet, mille taotleivate õpitulemuste saavutamiseks on nädalatunnid kooliastmeti järgmised:

Õppeaine	I kooliaste	II kooliaste	III kooliaste
Ajalugu		3	6
Inimeseõpetus	2	2	2
Ühiskonnaõpetus		1	2

3. Ainevaldkonna kirjeldus ja lõiming

Sotsiaalsainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalsainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse-tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Sotsiaallainete pädevusega taotletakse toimetulekut:

1. iseendaga – sotsiaalne pädevus;
2. lähikonnas – kultuuri- ja väärtuspädevus;
3. ühiskonnas - kodanikupädevus.

Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele lisandub ajaline/ajalooline mõõde. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmetes, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas.

Sotsiaallainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelse mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialogiks erineva maailmavaate esindajatega. Sotsiaallainetes käsitletavate õppeteemade kaudu kujundatakse õpilastes esmane valmisolek märgata ebavõrdsust ühiskonnas ja aidata kaasa võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse edendamisele.

Eesmärgipärane lõimimine. Valdkonnasisese lõimingu taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda.

Õppesisu valib aineõpetaja arvestusega, et kooliastmeti kirjeldatud teadmised, oskused ja hoiakud, üld- ja valdkonnapädevused ning õpitulemused oleksid saavutatavad.

Ainevaldkondade vahelisi lõiminguvõimalusi:

Keel ja kirjandus. Sotsiaallainetes arendatakse tekstimõistmise, argumenteerimise ja eneseväljenduse oskusi, mis tugevdavad seoseid emakeelega. Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundides loetakse ja analüüsitakse erinevaid tekste, arendatakse suulise ja kirjaliku arvamuse avaldamise oskust. Keel ja kirjandus toetavad ajaloolise ja ühiskondliku konteksti mõistmist, rikastavad õpilase sõnavara ja kultuuriteadlikkust.

Kehaline kasvatus. Inimeseõpetuses käsitletavat teemat – tervis, kehaline aktiivsus, meeskonnatöö ja isiklik heaolu – on tihedalt seotud kehalise kasvatusväärtustega. Arutelud ja praktilised tegevused loovad sotsiaallainetes ruumi kehalise tegevuse laiemaks mõtestamiseks (nt mängujuhid ja mänguvahetunnid).

Kunstiained. Kunstiõpetuse ja muusika kaudu süvendatakse arusaamist kultuurilisest identiteedist, ajaloopärandist ja ühiskondlikest väärtustest. Õpilased saavad väljendada sotsiaalseid ja eetilisi teemasid loovalt, näiteks plakatite, visuaalsete uurimistööde või lavastuslike ettekannete kaudu.

Loodusained. Sotsiaalvaldkonna ainetes tõstatuvad teemad nagu keskkonnahoid, jätkusuutlik areng, globaalprobleemid ja tervis, mis seostuvad otseselt geograafia, bioloogia ja füüsika sisuga. Lõiming toetab inimtegevuse ja looduse vastasmõju mõistmist.

Matemaatika. Sotsiaallainetes kasutatakse statistikat, graafikuid ja andmeanalüüsi. Matemaatika toetab faktipõhiste järelduste tegemist ja loogilise mõtlemise arendamist.

Tehnoloogia. Sotsiaallainetes uuritakse tehnoloogia ja innovatsiooni mõju ühiskonnale ja inimese elule. Õpilased saavad rakendada oma tehnoloogilisi oskusi digitaalse sisu loomisel (esitlused, videod, infoanalüüs) ja lõiminguprojektide läbiviimisel.

Võõrkeeled. Õpilased saavad praktiseerida keeleoskust võõrkeelsete allikate lugemisel ja info leidmisel. Areneb teadlikkus õpitavaid võõrkeeli kõnelevate maade kultuuridest.

Informaatika. Informaatika lõimub sotsiaallainetega digipädevuse ja meediakirjaoskuse kaudu. Õpilased õpivad otsima, analüüsima ja hindama infot, looma esitlusi ja visualiseeringuid.

4. Üldpädevuste kujundamine

Kultuuri- ja väärtuspädevus – suudab hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalinormide seisukohast; tajub ja väärtustab oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, loodusega, oma ja teiste maade ja rahvaste kultuuripärandiga ning nüüdiskultuuri sündmustega; hindab üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi, väärtustab inimlikku, kultuurilist ja looduslikku mitmekesisust; teadvustab oma väärtushinnanguid;

Sotsiaalne ja kodanikupädevus – suudab ennast teostada; toimib aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna ning toetab ühiskonna demokraatlikku arengut ja Eesti riiklikku iseseisvust; teab ja järgib ühiskondlikke väärtusi ja norme; austab erinevate keskkondade reegleid ja ühiskondlikku mitmekesisust, religioonide ja rahvaste omapära; teeb koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides;

Enesemääratluspädevus – suudab mõista ja hinnata iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi; analüüsib oma käitumist erinevates olukordades; käitub ohutult ja järgib tervislikke eluviise; lahendab suhtlemisprobleeme;

Õpipädevus – suudab organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hangib õppimiseks, hobideks, tervisekäitumiseks ja karjäärivalikuteks vajaminevat teavet; planeerib õppimist, kasutab õpitut erinevates olukordades ja probleeme lahendades; seostab omandatud teadmisi varem õpituga; analüüsib oma teadmisi ja oskusi;

Suhtluspädevus – suudab ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada nii emakeeles kui ka eesti keeles, arvestades olukordi ja mõistes suhtluspartnereid ning suhtlemise turvalisust; oskab ennast esitleda, oma seisukohti esitada ja põhjendada; loeb, eristab ja mõistab teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; oskab kirjutada eri liiki tekste, kasutades korrektset viitamist, kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustab õigekeelsust ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi;

Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus – suudab kasutada matemaatikale omast keelt, sümboleid, meetodeid koolis ja igapäevaelus; suudab kirjeldada ümbritsevat maailma loodusteaduslike mudelite ja mõõtmisvahendite abil ning teeb tõenduspõhiseid otsuseid; mõistab loodusteaduste ja tehnoloogia olulisust ja piiranguid; kasutab uusi tehnoloogiaid eesmärgipäraselt;

Ettevõtlikkuspädevus – suudab ideid luua ja ellu viia, kasutades omandatud teadmisi ja oskusi erinevates elu- ja tegevusvaldkondades; oskab näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi, aitab kaasa probleemide lahendamisele; seab eesmärgi, koostab plaane, oskab neid tutvustada ja ellu viia; korraldab ühistegevusi ja võtab neist osa, näitab algatusvõimet ja vastutab tulemuste eest;

Digipädevus – suudab kasutada uuenevat digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuvus ühiskonnas nii õppimisel, kodanikuna tegutsedes kui ka kogukondades suheldes; leiab digivahendite abil infot ning hindab selle asjakohasust ja usaldusväärsust; kasutab probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid, suhtleb ja teeb koostööd erinevates digikeskkondades; on teadlik digikeskkonna ohtudest ning oskab kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid ja digitaalset identiteeti; järgib digikeskkonnas samu moraali- ja väärtuspõhimõtteid nagu igapäevaelus.

5. Läbivad teemad

Läbivad teemad on aineülesed ja käsitlevad ühiskonnas tähtsustatud valdkondi ning võimaldavad luua ettekujutuse ühiskonna kui terviku arengust, toetades õpilase suutlikkust oma teadmisi erinevates olukordades rakendada.

1. **elukestev õpe ja karjääri kujundamine** – taotletakse õpilase kujunemist isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvus õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, sealhulgas tegema sobivaid haridus- ja tööalaseid valikuid;
2. **keskkond ja jätkusuutlik areng** – taotletakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes hoiab ja kaitseb keskkonda ning väärtustades jätkusuutlikkust, on valmis leidma lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele;

3. **kodanikualgatus ja ettevõtlikkus** – taotletakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähtsust, tunneb end ühiskonnaliikmena ning toetub oma tegevuses riigi kultuurilistele traditsioonidele ja arengusuundadele;
4. **kultuuriline identiteet** – taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis;
5. **teabekeskond ja meediakasutus** – taotletakse õpilase kujunemist teadlikuks ja analüüsivaks inimeseks, kes tajub ja teadvustab adekvaatselt ümbritsevat teabekeskkonda, suudab meediamaaailma sisu ja allikaid kriitiliselt analüüsida ja kasutada, tunnustab autorlust, oskab luua kvaliteetset meediasisu, arvestades oma eesmärgi ja ühiskonnas omaksvõetud suhtlemise norme, ning toimib turvaliselt ja vastutab oma käitumise eest end ümbritsevas teabekeskkonnas;
1. **tehnoloogia ja innovatsioon** – taotletakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja nüüdisaegseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutavas tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas;
7. **tervis ja ohutus** – taotletakse õpilase kujunemist vaimselt, emotsionaalselt, sotsiaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline järgima tervislikku eluviisi, käituma turvaliselt ning kaasa aitama tervist edendava turvalise keskkonna kujundamisele;
8. **väärtused ja kõlblus** – taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

6. Hindamine

Hindamisega toetatakse kooliastme lõpuks taotletavate teadmiste ja oskuste omandamist, hoiakute kujunemist ning valdkonnapädevuse saavutamist. Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet ka üldpädevuste arengu ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Hoiakute kujunemisele antakse tagasisidet suunavate ja toetavate sõnaliste hinnangute abil.

Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide saavutamist kui ka riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust.

Õppeteema kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnetel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal.

Alates esimesest kooliastmest kaasatakse õpilane hindamisprotsessi nii oma töö hindamisel kui ka kaasõpilaste tagasisidestamisel. Õpilasele on õppeprotsessi alguses teada, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise kriteeriumid. Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja reflekteerima. Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust, õpilase seisukohtadele minevikusündmuste, ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet.

Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui ka tulemust.

Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid pööratakse tähelepanu ka õpilase keelekasutusele, sh erialaste terminite, isiku-, riikide ja kohanimedele, rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühendite õigele kasutusele ja õigekirjale, mida arvestatakse hindamisel vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele.

Erineva keerukusastmega teadmiste, oskuste ja hoiakute hindamise võimaldamiseks kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme.

Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub püstitatud õppe-eesmärkidest ja eeldatavast õpitulemusest.

Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mittenumbrilise hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine täpsustatakse kooli õppekavas.

2. Õppekeskkond ja õppetegevuse kirjeldus

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

1. mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
2. internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

1. korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt kultuurimaja, raamatukogu, muinsuskaitseamet, noortekeskus jt;
 2. kasutada ainekava eesmärgi toetavaid õppematerjale ja –vahendeid, kaasa arvatud digimaterjale;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

Õppetegevuses kasutatakse erinevaid aktiivõppe meetodeid: arutelud, väitlused, rollimängud, juhtumianalüüsid, individuaaltööd ja väikeprojektid. Ajaloos töö allikmaterjalidega, uurimisülesanded. Vastavalt võimalusele kaasatakse mäluasutusi, tehakse õppekäike, kutsutakse kooli esinema oma eriala spetsialiste.

Lüllemäe Põhikooli sotsiaalainete ainekavad

Inimeseõpetus 2.-9. klass

Ühiskonnaõpetus 6.-9. klass

Ajalugu 5.-9. klass

ÕPPEAINE NIMETUS	INIMESEÕPETUS
ÕPPEAINE KIRJELDUS	Inimeseõpetuse eesmärk I kooliastmes on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seondunult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid. Inimeseõpetus lõimib õppesisu, toetades õpilase toimetulekut iseendaga, eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväarsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD
I KOOLIAST E	3. klassi lõpetaja: 1) näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümboolikat, olulisi inimesi ja paiku; 2) väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse; 3) mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel; 4) teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused; 5) mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust; 6) tunneb liiklusreegleid; 7) teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust; 8) märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi; 9) mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust; 10) teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida; 11) teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana; 12) suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse;

	13) oskab oma tervist hoida; 14) teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest; 15) oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist; 16) oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi; 17) teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana; 18) mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.
II KOOLIAST E	6. klassi lõpetaja: 1) teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist; 2) väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv; 3) teab, mis on positiivne ja optimistlik mõtteviis ning kuidas see mõjutab vaimset tervist ja heaolu; 4) mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust; 5) on loov ja ettevõtlik; 6) on iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest; 7) kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatenä; 8) teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid; 9) mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi; 10) teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust; 11) mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest; 12) mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust; 13) teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida; 14) väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele; 15) teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi; 16) mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.

III KOOLIAST E	Põhikooli lõpetaja: 1) teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist; 2) mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas; 3) teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse; 4) väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel; 5) on loov ja ettevõtlik; 6) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena. 7) teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv. 8) teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega. 9) kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi. 10) väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise. 11) mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi. 12) mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid. 13) mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus. 14) väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU
2. klass	Mina Kirjeldab oma välimust, huve ja tegevusi, mida talle meeldib teha. Eristab mehi ja naisi. Nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest. Väärtustab iseennast ja teisi. Mõistab viisaka käitumise vajalikkust. Mina ja tervis	Mina Mina. Minu erinevused ja sarnasused teiste inimestega võrreldes. Iga inimese väärtus. Viisakas käitumine. Mina ja tervis

	Kirjeldab ohtlikke olukordi ning seda, kuidas seal käituda. Kirjeldab ohtlikke kohti ning olukordi kooliteel ja koduümbruses ning valib ohutu tee sihtpunkti. Mina ja Eesti Tunneb ära Eesti Vabariigi lipu ja vapi. Oskab nimetada Eesti Vabariigi pealinna, sünnipäeva ja presidenti. Leiab Euroopa kaardilt Eesti. Leiab Eesti kaardilt kodukoha. Tunneb ära kodukoha sümboolika. Mina: aeg ja asjad Eristab aja kulgu ja seisu. Plaanib oma päevakava näidise järgi. Kirjeldab, kuidas sisustada vaba aega. Väärtustab tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks. Oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta. Selgitab asjade väärtust. Väärtustab ausust asjade jagamisel.	Mina ja Eesti Eesti – minu kodumaa. Kodukoht. Riigi ja kodukoha sümbolite joonistamine. Eesti kaardi tundmaõppimine. Rahvakalendri tähtpäevad. Eesti rikkus. Mina: aeg ja asjad Aeg. Aja plaanimine. Oma tegevuse kavandamine. Oma päevakava koostamine. Täpsus, lubadused, vastutus Minu oma, tema oma, meie oma. Asja väärtus ja hind. Asjade väärtus teiste väärtuste seas
3. klass	Mina Põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda. Teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi. Nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi. Toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas. Mina ja tervis	Mina Mina. Mina ja endasse suhtumine. Igaühe individuaalsus ja väärtuslikkus. Lapse õigused ja kohustused. Mina ja tervis

Toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve. Selgitab ja demonstreerib õpistuatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste. Teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi. Mina ja teised Toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida. Põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust. Demonstreerib õpistuatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist. Tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid. Kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist. Märkab liiklusohhtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks. Teab, et vägivaldal on eri vormid. Selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua. Teab abi saamise võimalusi inimväärlikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald. Demonstreerib õpistuatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalla korral. Selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust. Mina. Teave ja asjad Loetleb erinevaid teabeallikaid.	Vaimne ja füüsiline tervis. Tervislik eluviis. Terviseohud ja toimetulek ohuolukorras. Mina ja teised Minu ja teiste vajadused. Sõbrad ja sõpruse hoidmine. Sallivus. Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine. Ausus ja õiglus. Leppimine. Vabandust palumine ja vabandamine. Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine. Oskus panna end teise inimese olukorda. Keeldumine kahjulikust tegevusest. Hea ja halb käitumine. Südametunnistus. Käitumisreeglid. Käitumise mõju ja tagajärjed. Liiklusreeglid. Mäng ja töö. Õppimine. Kohusetunne ja vastutus. Meeskonnatöö. Tööjaotus. Mina. Teave ja asjad
--	---

	Leiab infot erinevatest allikatest. Võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest. Kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte. Teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine. Hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.	Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine. Reklaami mõju. Turvaline käitumine meediakeskkonnas. Raha. Raha teenimine, kulutamine, laenamine. Vastutus. Oma kulutuste plaanimine. Praktilised tööd ja õppemeetodid Õpilane koostab ja esitleb oma päeva ajakava, arendades ajaplaneerimist. Rühmatööna koostatakse tasakaalustatud toidupilt, selgitades tervisliku toitumise põhimõtteid. Õpilane kujutab erinevaid tundeid plakatil ja arutleb nende väljendamise üle. Klassis viiakse läbi ühine projekt, kus tehakse nädala jooksul teadlikult häid tegusid ja jagatakse kogemusi. Rollimängud ohtlike olukordade äratundmiseks ja sobiva käitumise harjutamiseks. Rühmatööna koostatakse klassi kokkulepped sõbraliku käitumise kohta. Joonistus või esitus perest, arutledes pereliikmete rollide üle.
5. klass	Tervis ja tervislik eluviis Õpilane: • selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid; • seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks);	Füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. Peamised tervisenäitajad ja tegurid, mis seda mõjutavad. Tervislik ja turvaline elukeskkond (õpikeskkond). Hea ja halb stress. Keha reaktsioonid stressile. Pingete maandamise võimalused. Tervis heaolu tagajana.

	• toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist; • kirjeldab üldisi stressi tunnuseid ja stressiga toimetuleku võimalusi; • kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast; • kirjeldab õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele. Murdeiga ja kehalised muutused Õpilane: • kirjeldab murdeiga inimese elukaare osana ning murdeas toimuvaid muutusi seoses keha ning tunnetega; • aktseptib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda; • teab, et murdeiga on varieeruv ning igaühel on oma arengutempo; • teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega; • teadvustab soolisi erinevusi ning inimeste erivajadusi. Turvalisus ja riskikäitumise ennetamine Õpilane: • selgitab, miks on liikluseeskiri kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida; • teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada, ning oskab abi kutsuda; • mõistab meedia kaudu suhtlemisel ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest;	Murdeiga elukaarel. Kehalised ja emotsionaalsed muutused (individuaalne tempo, hügieen). Enesetunnetamine ja enesekohased oskused (tunded, väärtushinnangud, eesmärgid). Positiivne enesehinnang. Ohutus kodus, koolis ja liikluses. Esmaabi põhimõtted (abi kutsumine, lihtsamad esmaabivõtted – nt haavad, põletus, ootamatud olukorrad). Riskikäitumine ja selle ennetamine (uimastid, suitsiidimõtted, seksuaalse ahistamise ennetamine). Isikuandmete kaitse ja turvalisus internetis.
--	---	--

	• oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide • tarbeks ning seda kriitiliselt hinnata; • loob, kasutab ja jagab infot ning väärtustab enda ja teiste autorite tööd. Mina ja suhted teistega Õpilane: • kirjeldab enda iseloomuomadusi ning oskab analüüsida ena tugevusi ja nõrkusi; • selgitab enesekontrolli olemust ning toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevasuhtlusele; • analüüsib lihtsamaid suhtlussituatsioone ja kasutab suhtlemisel aktiivse kuulamise elemente; • oskab kasutada erinevaid esmaseid teadmisi emotsioonidega toimetulekuks; • toob näiteid, kuidas kujuneb enesehinnang; • suhtub lugupidavalt kaaslastesse, arvestades nende erinevusi ja tunnustades igaühe väärtust. Otsustamine, konfliktid ja probleemilahendus Õpilane: • teab, mis on otsustamine ja millised on selle sammud; • selgitab konflikti häid ja halbu külgi ning aktseptib konflikte kui osa elust; • teab, millised on konstruktiivsed viisid konfliktide lahendamiseks; • oskab oma tundeid sõnastada ja kuulata teise inimese seisukohta;	Enesetunnetus individuaalselt ja meeskonnas. Emotsioonid ja nende mõju. Suhtlemise komponendid (sõnad, kehakeel, hääletoon). Kuulamine ja rääkimine (aktiivne kuulamine, mina-sõnumid). Suhtlusvahendid ja –kanalid. Sõprus - peresuhted, tuttavad ja võõrad. Väärikas käitumine suhetes. Konfliktid ja kiusamine. Abi otsimine. Sallivus, lugupidamine ja empaatia. Stereotüübid ja eelarvamus. Otsustamine: valikute tegemine ja vastutuse võtmine. Konfliktide olemus, põhjused ja tüübid. Konfliktide lahendamise viisid. Tunnete teadvustamine ja eneseväljendus. Empaatia ja teise inimese vaatenurga mõistmine. Probleemilahenduse sammud. Praktilised tööd ja õppemeetodid Õpilane koostab enda tervist silmas pidades nädalase plaani enda toitumise, liikumise ja unerežiimi kohta. Esmaabi põhimõtted ja juhtumite analüüs. Konfliktjuhtumite analüüs grupis.
--	---	---

[illegible]

	• põhjendab säästlikumaid valikuid; • arutleb ühiskondlike teemade üle. • mõistab võimalusi algatamaks ettevõtmisi; • toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest; • seostab ettevõtlikust tulevase tööeluga. Elukestev õppimine ja tulevik Õpilane: • kaardistab oma huvid ja tugevused; • seab lühiajalisi õppimiseesmärgi; • mõtiskleb tuleviku üle; • koostab väikese tegevusplaani.	Eesmärkide seadmise oskuste arendamine. Karjääri- ja tulevikuplaanid. Tehnoloogia ja töömaailma muutused. Praktilised tööd ja õppemeetodid Erinevate suhtlemisstiilide grupitöö ja analüüs – rollimäng. Füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis grupitööd, plakati koostamine ja ettekanded klassis.
7. klass	Inimese elukaar ja murdeea koht selles Õpilane: • selgitab inimese arenguetape; • selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast; • teab, kuidas enda tervise eest hoolt kanda; • seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega; • toob näiteid inimese võimaluste kohta ise oma eluteed kujundada; • mõistab enda vastutust oma eluteed kujundades; • väärtustab tervist, austab erinevusi ja suhtub positiivselt muutustesse. Kriitiline mõtlemine Õpilane: • teab, mis on kriitiline mõtlemine ja miks see on oluline nii koolis kui elus; • mõistab, et teave võib olla ebatäpne, kallutatud või eksitav;	Areng ja kasvamine. Murde- ja noorukiea koht elukaars. Kehapilt ja enesehinnang. Arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid. Inimese elukaar. Inimene oma elutee kujundajana. Enesekasvatuse alused ja võimalused. Vastutus seoses valikutega. Kriitilise mõtlemise olemus. Faktid ja arvamused. Info usaldusvärsus ja meediakirjaoskus. Argumenteerimine ja põhjendamine.

	enda kuuluvuse kohta erinevatesse rühmadesse; • mõistab normide ja reeglite vajalikkust ühiselu toimimisel ning korraldamisel; • võrdleb erinevate rühmade norme ja reegleid ning kirjeldab enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; • kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes; demonstreerib õpitu olukorras toimetulekut rühma survega; • toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid; • analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest. Inimese mina ja murdeea tunnused Õpilane: • kirjeldab inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja meeldimist, sõprust, armumist ja armastust. • kirjeldab põhimuresid küpsemisperioodil ning nendega toimetuleku võimalusi; • selgitab, milles seisneb suguküpsus; • kirjeldab omadusi, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks; • selgitab soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist; • kirjeldab, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes;	Rühmadünaamika ja suhted. Grupi surve ja mõjutamine. Koostöö ja vastutus. Mitmekesisus ja sallimine. Sõltumatus ja autoriteet. Varane ja hiline küpsemine – igaühel oma tempo. Muutunud välisus. Nooruki põhimured küpsemisperioodil. Suguküpsus. Naiselikkus ja mehelikkus. Lähedus ja seksuaalhuvi. Soorollid ja soostereotüübid. Vastutus seksuaalsuhetes ja turvaline seksuaalkäitumine. Lähedus suhetes. Sõprus. Armumine. Armastus. Kurameerimine.
--	--	--

	• selgitab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid. Inimene, valikud ja õnn Õpilane: • teab, mis on väärtused, õnn ja heaolu, ning oskab neid seostada oma eluga; • oskab analüüsida enda otsuseid ja nende tagajärgi; • oskab teha teadlikke ja väärtuspõhiseid valikuid; • mõistab, kuidas isiklikud harjumused ja suhted mõjutavad õnnetunnet; • väärtustab tasakaalustatud eluviisi ja vaimset heaolu; • oskab hinnata, millised valikud toetavad tema arengut ja teiste heaolu; • suhtub vastutustundlikult oma tegudesse ning arvestab teistega.	Huvide ja võimete mitmekesisus ning valikud. Edukus ja väärtushinnangud. Otsustamine ja vastutuse võtmine. Prioriteedid elus. Mina ja teised kui väärtus. Õnn. Toimetulek iseenda ja oma eluga õnne eeldusena. Eetika. Praktilised tööd ja õppemeetodid Elukaare töö: minevik, olevik ja tulevik. Ettekanne klassile.
8. klass	Tervis ja heaolu Õpilane: • kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost; • toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest; • analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; • analüüsib enda tervises seisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muutusi eluviisis;	Tervis kui heaoluseisund. Terviseaspektid: füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne tervis. Terviseaspektide omavahelised seosed. Eesti rahvastiku tervisenäitajad. Tervislik eluviis ning sellega seonduvate valikute tegemine ja vastutus. Tegurid, mis mõjutavad tervisega seotud valikuid. Tervisealased infoallikad ja teenused. Tervise infoallikate usaldusväärsus. Vaimne heaolu. Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad.

	• analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest; • toob esile seksuaalkäitumisega seotud muutide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele; • toob näited turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest; • mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele; • demonstreerib õpistuatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi. Turvalisus ja riskikäitumine Õpilane: • kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule; • kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil; • kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb; • demonstreerib õpistuatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega seotud olukordades: kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, ohuolukordade ärahoidmine, ei	Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine. HIV ja AIDS. Seksuaalõigused. Abi ja nõu saamise võimalused. Levinumad riskikäitumise liigid. Riskikäitumise mõju inimese tervisele ja toimetulekule. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad vääruskumused. Sõltuvuse kujunemine. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus. Hakkamasaamine kiusamise ja vägivallaga. Erinevad legaalsed ja illegaalsed uimastid. Uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajaline mõju. Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades. Praktilised tööd ja õppemeetodid
--	---	---

	ütlemine, kehtestav käitumine, abi andmine ja abi kutsumine; • demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid käitumisviise kiusamise ja vägivalda korral; • eristab legaalseid ja illegaalseid uimasteid ning tähtsustab seaduste rolli laste tervise kaitsel; • kirjeldab uimastite tarvitamise lühiajalist ja pikaajalist mõju tervisele. • demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.	Iseenda analüüs.
--	---	------------------

ÕPPEAINE NIMETUS	ÜHISKONNAÕPETUS
ÕPPEAINE KIRJELDUS	Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest. Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne. Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi. I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koosseksisteerimisele. Käsitletu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus.

	Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm. Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses). Praktiline õpe toetab õpilase osalemist ühiskondlikes protsessides ning arendab kriitilist mõtlemist, argumenteerimisoskust ja kodanikuaktiivust. Selleks kasutatakse ühiskonnaõpetuse tundides rollimänge, simulatsioone, dokumentide ja seaduste analüüsimist, dokumentide, sh CV koostamist, õppekäike, jne. Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi. Ühiskonnaõpetuse tundides käsitletakse vabatahtlikku tegevust praktilise kogemusõppe kaudu. Õpilased tutvuvad vabatahtliku tegevuse tähenduse ja rolliga kodanikuühiskonnas ning osalevad juhendatud tegevustes (nt kooli- ja kogukonnapõhised algatused, heategevuslikud või keskkonnategevused). Õpitut seostatakse refleksiooni ja arutelude kaudu ühiskonnaõpetuse teemadega, et kujundada aktiivset ja vastutustundlikku kodanikupositsiooni.
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD
II KOOLI-ASTE	6. klassi lõpetaja: 1) teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi; 2) teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi; 3) teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma; 4) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat; 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti; 6) eristab fakti arvamuselt, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust; 7) teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata; 8) teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi;

	9) teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja; 10) tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti; 11) oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada; käitub teadliku tarbijana.	
III KOOLI-ASTE	9 .klassi lõpetaja: 1) teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega; 2) teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond; 3) tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; 4) märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele; 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid; 6) mõistab ühiskonnasektorite eripära ja rolli ühiskonnas; 7) teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta; 8) analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest; 9) seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega; 10) analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost; 11) teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot; 12) teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt; 13) teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest; 14) hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid; 15) märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt; 16) analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU <i>sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused</i>
6.klass	Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine • seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõisteid rahvus, riik, võrdõiguslikkus ja sallivus; • teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti;	• Kohalik omavalitsus, seadus, lapse õigused, peamised inimõigused, sõnavabadus ja selle põhimõtted, demokraatia, vabatahtlik tegevus, kodanikuühendus. Peamised põhiseaduslikud institutsioonid ja nende funktsioonid,

	• teeb vahet vajadustel, soovidel ja võimalustel; • teab, kuidas raha teenitakse ja millest koosneb pere eelarve; • oskab kulutusi tähtsuse järjekorda seada, koostada eelarvet oma taskuraha piires ning oma aega planeerida; • oskab tarbijana märgata ja mõista tooteinfot ja tunneb tarbija õigusi.	ja kogukonnale, elukutsed ja ettevõtted kodukohas.
8.klass	Ühiskond ja sotsiaalsed suhted • Teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute kokkupuudetest ja/või võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris; • Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas. Ühiskonna sotsiaalne struktuur • teab võimalusi, kuidas nii kodanikud kui ka mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; • oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt. • oskab läbi näidete toomise selgitada soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele ja võimalustele;	Mõisted: • ühiskond • avalik sektor, riigiasutus, avalikõiguslik asutus • era-(äri)sektor, eraettevõtte • kolmas sektor, mittetulundusühing, vabakond. Mõisted: • ühiskonnarühmad, rahvastikunäitaja, demograafia • migratsioon, immigrant/sisserändaja • kodanik, topeltkodakondsus, varjupaigataotleja

	• võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel; • mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit; • toob näiteid kultuurilaenude ja - mõjutuste kohta Eesti kultuuris • mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuriline- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet; • märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt Ühiskonnaliikmete õigused vs kohustused ning vastutus on omavahelises seoses • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega. • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;	Mõisted: • ühiskondlik ebavõrdsus (ja võrdõiguslikkus vs võrdvärsus) • sotsiaalne sidusus, sotsiaalne tõrjutus, sotsiaalne õiglus • identiteet, mitmekultuurilisus, subkultuurid.
--	--	--

	• toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • oskab läbi näidete toomise selgitada soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele ja võimalustele; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpitu olukorras ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist; • seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega; • märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt; • analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi. Meedia ja teave • oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; • tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; • mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust erimeelsuste puhul; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi;	Mõisted: • valik-õiguslik meedia, erameedia, meedia, massikommunikatsioon • ajakirjandus, kollane ajakirjandus
--	---	--

	• toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; • tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; • mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust erimeelsuste puhul; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid. Demokraatlik riik ja valitsemine • loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; • analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel; • selgitab avaliku konkursi tähtsust; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;	• arvamusliider, meediavabadus, propaganda, polariseerumine • valeuudised, vandenõuteooriad, infosõda, • infomull/kajakamber, tehisintellekt (AI), süvavõltsing • kommertsreklaam, sotsiaalreklaam, poliitreklaam, • vaenukõne, sõnavabadus Mõisted: • osalusdemokraatia, otsedemokraatia, esindusdemokraatia • referendum, vabad valmised, üldised valimised, ühetaolised valimised, valimisüsteem, • hääleõigus, hääletamine, eelhääletamine, valimiskünnis, boikoteerimine; streikimine;
--	--	--

	• märkab ohtu demokraatialle enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid;	ühiskonnakriitika avaldamine; osalemine erakonna tegevuses • õigusriik • korruptsioon
9. klass	Eesti valitsemiskord • selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; • teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; • nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; • teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; • teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. • selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; • loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; • nimetab põhiseaduse abil kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid;	Mõisted: • õigusriik, võimude lahusus, seadusandlik võim, täidesaatev võim, kohtuvõim • põhiseaduslik instiitsioon, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, President, õiguskantsler, riigikontroll, kohus • kohalikomavalitsus volikogu, linnapea, vallavanem, linna- /vallvalitsus, • eelarve, kohalikud maksud, kaasav eelarve • noortevolikogu • osalusedemokraatia, rahvaalgatus • EL Parlament, EL Komisjon, EL Ülemkogu, ministeerium, riigiamet, • põhiseadus, menetlus

	• teab võimalusi, kuidas nii kodanikud kui mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; • analüüsib enda võimalusi kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel. Kodanikuühiskond • analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt Ärisektori toimimine • kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist; • teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse; • teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest; • järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid. Tööturg • analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused;	Mõisted: • kodanikuühiskond, vabakond, huvirühmad, erakond/partei • arengu-/humanitaarabi • rahvaalgatus, streik, boikott, märgukiri, miiting, ühiskonnakriitika, polariseerumine Kogukonna tegevustes osalemine, probleemide märkamine, lahenduste pahhumine, teostus. Mõisted: • ressurss, majandussüsteem, vaba turg, monopol • osaühing, äriplaan • kasum, kahjum • teaduspõhine majandus • heaoluriik, riigieelarve • otsesed maksud, kaudsed maksud, tuludeklaratsioon • sotsiaalne ettevõtlus, õiglane kaubandus • eksport, import Mõisted: • tööturg, tööandja, töövõtja, • brutopalk, netopalk, • tööleping, ümbrikupalk
--	---	--

	• analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest. Isiklik toimetulek ja arukas tarbimine • analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; • selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale; Eesti ja maailm • analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid; • selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid; • teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; • toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga; • teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega.	• CV Mõisted: • inflatsioon • intress, investeering • krediidi kulukuse määr • eelarve, ostubuum • tarbijakaitse, tootemärgised, • ostujõud Mõisted: • Euroopa Liit, EL Parlament, EL Komisjon, • Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO), ÜRO, • euro • diplomaatia • humanitaarabi organisatsioonid, hargmaised ettevõtted
--	---	---

ÕPPEAINE NIMETUS	AJALUGU
ÕPPEAINE KIRJEL-DUS	Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet. Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi ratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest. Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooa. Käsitlemise põhimõtte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloo, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos. Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimusi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest. Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi: 1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;

	2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus; 3) ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus; 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus; 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus; 6) allikaanalüüs ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus. Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärgidena kooliastmeti. Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitusi ja avatakse nende kujunemisetagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja nähtuste käsitlemist erinevates allikates. Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma minevikujälgi – ajalooallikaid – ja mõistma, et ajalugu ongi meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, nn suure pildi loomisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel paigutada oma ajalooteadmised korrastatult konteksti, ajaloolisesse aega, näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga, näha ja hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Seejärel õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus. Õpitakse küsima, kas erinevad vaatenurgad ja arusaamad on olemasoleva tõendusmaterjali ja senise uurimisseisu alusel võrdselt asjakohased. Ajalooõpetus peab olema avatud muutuste raamistik, erinevaid narratiive toetav, mis vastab erinevatele küsimustele ja kohaneb uute eeldustega. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased. Püsivalt tuleb pöörata tähelepanu õpioskuste arendamisele. Ainekava annab õpetajale vabaduse otsustada teemade käsitlemise sügavuse üle.
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD

II KOOLIASTE	6. klassi lõpetaja: 1) teab ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline; 2) teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed; 3) kasutab ajaloomõisteid kontekstis; 4) oskab tuua näiteid kodukoha minevikust; 5) teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisesloos; 6) mõistab, kuidas kujunes inimasustus; 7) mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu; 8) oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev; 9) teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis; 10) teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos; 11) teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata; 12) oskab tuua näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos; 13) märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal; 14) teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud; 15) oskab tuua näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.
-------------------------------	--

III KOOLIASTE	Põhikooli lõpetaja: 1) eristab ajaloo perioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu; 2) mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid; 3) seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte; 4) mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal; 5) mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas; 6) analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonna elu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu; 7) mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonna elu valdkondadele; 8) mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis; 9) analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust; 10) mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga; 11) mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud; 12) kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi; 13) eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu; 14) analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana; 15) analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos; 16) mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU sh <i>praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused</i>
5.klass	Ajaarvamine ja ajalooallikad • kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: e.Kr, p.Kr, sajand, aastatuhat jt; • teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid; • iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust;	• ajaarvamisega seotud mõisted ja ajalooperioodid: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, ajatelg, Rooma number, araabia number; • suulised, esemelised, kirjalikud ja audiovisuaalsed allikad; muuseum, arhiiv, kroonika, legend, arheoloogia, muistis;

	• kasutab perekonnaloo uurimisel eritüübilisi allikaid; Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja eluolu • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; • kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; Eluolu keskajal • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat, toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; Eesti 16.-18. sajandi sõdade perioodil • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos. Nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos, toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; Eluolu uusajal	• perekonnaloo tutvumine erinevate allikate kaudu (mälestused, intervjuud, fotod, videod, päevikud, kirjad jne); • kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg; • korilus, küttimine; • Eesti muinasaeg alates esimeste inimeste jõudmisest Eesti aladele kuni muistse vabadusvõitluse, Ugandi muinasajal; • muistne vabadusvõitlus, Lembitu; • Läti Henrik, Liivimaa kroonika; • ristiusk; • töö kaardiga, kontuurkaardi täitmine; • ristiusk, kirik, (katoliku kirik, paavst), klooster; • elu keskajal linnas ja maal; • raad, raekoda, linnaõigus, tsunft, gild; • Hansa Liit; • linnused, kodukohale lähimad linnused; • töö kaardiga, kontuurkaart; • Liivi sõda; • Ivan IV; • Balthasar Russow, Liivimaa kroonika; • Põhjasõda, Karl XII, Peeter I; • rehielamu ja mõis, toidulaud, rõivad ja rahvatraditsioonid; • pärisorjus;
--	--	--

	• toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; Kool vanal ajal • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; Rahvuslik ärkamisaeg • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; Eesti iseseisvumine • nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid; Iseseisev Eesti kahe maailmasõja vahel • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos; • kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; Eesti ja teine maailmasõda • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost;	• uusaja märgid kodukohas; • Tartu Ülikool; • talurahvaharidus ja Bengt Gottfried Forselius; • kooliharidus Karula piirkonnas • rahvuslik ärkamisaeg, Jannsen, Koidula, Jakobson, Hurt; • laulu- ja mänguseltsid; • esimene üldlaulupidu; • Päästekomitee: Päts, Konik, Vilms, iseseisvusmanifest, iseseisvuse väljakuulutamine; • Vabadussõda (1918-1920), Johan Laidoner, Võnnu lahing - võidupüha, Poska, Tartu rahu; • Eesti aeg kahe maailmasõja vahel: maaseadus, Eesti kroon, üldine eluolu ja kultuur; • Jaan Lattik ja tema tegevus; • Vabadussõda ja Karula piirkond; • Stalin, Hitler,MRP; • Nõukogude okupatsioon, küüditamine; • Saksa okupatsioon; • holokaust; • suur põgenemine; • töö kaardiga; • perelood;
--	---	---

	Nõukogude aeg - toob näiteid sündmustest ja protsessidest Eesti ajaloos ja isiklikus elus; toob näiteid ajaloomälestisest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; Iseseisvuse taastamine - nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust; toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus;	- metsavendlus; - kolhooside moodustamine; - eluolu ENSV-s; - vanavanemate mälestused; - laulev revolutsioon; - Balti kett ; - Lennart Meri; - fosforiidisõda; - meenutused, mälestused pereliikmetelt.
6.klass	Muinasaeg - teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajaloo perioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut; - kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt; - toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; Muinasaeg Eestis - teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;	- aeg ja ajaarvamine, muinas- ja vanaaja periodiseerimine; mõisted sajand, aastatuhat, eKr, pKr, ajatelg; - ajalugu ja ajalooallikad; - allikmaterjalide tõlgendamine; - muinasaja arengujärgud ja nende üldisloomustus: kiviaja inimese tegevusalad, põlluharimise algus, loomade kodustamine, käsitöö areng, metallide kasutuselevõtmine; - Eesti muinasaja üldisloomustus, Pulli, Kunda; muinasaegsed mälestised – kalmed ja asulakohad ning arheoloogilised leiud; - kodukoha inimasustus muinasajal; - töö kaardiga, kontuurkaart;

	• teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikus; Vanad Idamaad (Vana-Egiptus, Mesopotaamia) • toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; • nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta; Vahemere idaranniku kõrgkultuurid: Foiniikia, Iisrael, Juuda riik • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; Vana-Kreeka • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; • kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat;	• vanaaja sisu ja üldiseloostus: ajalised piirid, looduslikud olud; • mõiste tsivilisatsioon; • Vana-Egiptuse riigikorraldus, eluolu, religioon, teadus- ja kultuurisaavutused; Thutmosis III, Ramses II, Tutankhamon; eluolu, religioon; • Mesopotaamia, sumerite linnriigid, leiutised (ratas, potikeder), Hammurabi seadused, eluolu, religioon, teadus- ja kultuurisaavutused; • mõisted: vaarao, püramiid, muumia, dünastia, tsikuraat; • töö kaardiga, kontuurkaart; • Iisraeli ja Juuda riik, ainujumala usk, Vana Testament, kümme käsku; • Foiniikia ühiskond, kultuurisaavutused, kolooniad, Kartaago; • Kreeka loodus ja rahvastik, Kreeta ja Mükene kultuur; • Kreeka linnriigid; • ühiskonnakorraldus ja kasvatus Ateenas ning Spartas; • linnriikide nõrgenemine ja alistamine Makedooniale, Aleksander Suure sõjaretk ning maailmariigi tekkimine; • Vana-Kreeka kultuur ja eluolu, kultuur ja religioon; teater, kunst, arhitektuur, skulptuur, vaasimaal; • olümpiamängud; • Homeroose kangelaseepika, ajalookirjutus, Herodotos; • filosoofia ja teadus, olulisemad isikud; • mõisted: polis, akropol, agora, kodanik, demokraatia, aristokraatia, filosoofia, komöödia, tragöödia; • töö kaardiga, kontuurkaart;
--	---	--

	toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; Vana-Rooma • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • paigutab ajatelejele ajaloosündmusi, kasutades õigesti ajaühikuid, lahendab ajateleje abil ülesandeid; • kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; • toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus;	• Rooma riigi tekkimine, looduslikud olud, kuningad; • Rooma Vabariigi algus, ühiskondlik korraldus, Rooma võimu laienemine Vahemere maades; • Rooma- Kartaago sõjad, Hannibal; • Caesar, vabariigi lõpp; • Rooma keisririik, ühiskondlik korraldus, Augustus; • Rooma impeerium ja selle lõhenemine; • Vana-Rooma kultuur, rahvas ja eluolu, Rooma kui impeeriumi keskus ja antiikaja suurlinn, kunst ja arhitektuur, avalikud mängud, Rooma õigus; • ristiusu teke, Uus Testament; • Rooma impeeriumi lagunemine; • mõisted: konsul, rahvatribuun, senat, vabariik, gladiaator, triumf, akvedukt; • töö kaardiga, kontuurkaart.
--	---	---

7.klass	Keskaja mõiste, üldiseloostus ja periodiseerimine • iseloostab põhitunnuste kaudu erinevaid keskaja perioode; • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; Ristiusk, kirik ja kultuur • iseloostab põhitunnuste kaudu keskaega; • nimetab erinevate keskaja kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; • toob näiteid keskaja kultuuripärandist; • märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; Euroopa riigid varakeskajal • toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärge; • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; Linnad ja linnaelu • kirjeldab, kuidas on keskajal korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • toob näiteid keskaja kultuuripärandist;	• keskaja periodiseering, perioodide iseloostulikud jooned, keskaegse maailmapilt; • seisuslik kord ja seisuste ülesanded, läänikord, eluolu; • ristiusk: katoliku kirik, kiriku struktuur, kogudus; • usklikud, vaimulikud, ilmikud, pühak, paavst, peapiiskop, piiskop, preester; • klooster, munk, kerjasmunk, nunn, abt, abtiss, tsölibaat; • askees, palve, palverännak, palverändur, reliikvia; • liturgia, koraal, psalm, sakrament, ristimine, armulaud, laulatus, ordinatsioon; • patt, paradiis, põrgu, puhastustuli, piht; • keskaja kunst: romaani stiil, gooti stiil, altar, manuskript, miniatuur; • keskaja märgid kodukohas: • rahvasteränne ning sellega kaasnevad muudatused; • germaanlaste riikide teke, Frangi riik ja olulisemad valitsejad, kaasaegse Euroopa kujunemise algus, Karl Suur; • töö kaardiga, kontuurkaart; • linnade elukorraldus, linnaõigus, raad, raekoda, turuplats; • käsitöö, sunft, õpipoiss, sell; • kaubandus, Hansa Liit;
-----------------------	--	---

	• märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; Euroopa riigid kõrgkeskajal • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; Keskaegse Euroopa naabrid: araablased, Bütsants, viikingid, Vana-Vene riik • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; Ristisõjad • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; • analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; Haridus, ülikoolid ja teadus • loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle	• Inglismaa, William Vallutaja, Henry II; • Prantsusmaa, Karolingid ja Kapetingid; • saja- aastane sõda, Jeanne d Arc; • töö kaardiga; • Bütsants, viikingid, Vana-Vene, araablased; • õigeusk, patriarh, ikoon, ristkuppelkirik, mosaiik, kirikulõhe; • Idamaad ja islam: beduiinid, Meka, Kaaba, islam, moslem, Allah, prohvet, kaliif, kalifaat, džihaad, mošee, minarett, koraan, imaam; • viikingid, varjaagid, normannid, saaga, ruunikivi religioon; • Vana-Vene: bojaar, veetše, družina; • kultuur ja selle mõjud; • töö kaardiga, kontuurkaart; • ristisõjad Lähis- Idas, Urbanus II, Saladin; • ristisõjad Läänemere ääres, Lembitu, Läti Henrik, Liivimaa kroonika; • ristisõdade tulemused; • hariduse saamise võimalused keskajal;
--	---	--

	tunnusjoontest, suuna esindajatest keskajal ning ühiskonnas toimunud muutustest; Eesti keskajal • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; • võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas; Maadeavastused • selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; • toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; Reformatsioon ja vatureformatsioon • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; • analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; Renessanss ja humanism • loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest keskajal ning ühiskonnas toimunud muutustest; • selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on keskajal ja varauusajal loodusesse suhtunud;	• esimesed ülikoolid; • seitse vaba kunsti; • skolastika, alkeemia, astroloogia; • õppekorraldus keskaegses koolis; • keskaja periodiseering Eesti ajaloos; • Vana-Liivima haldusjaotus, kaart; • seisused Liivimaal; • elu maal ja linnas; • Vene- Liivi sõda; • Christoph Kolumbus, Ameerika avastamine, kolonisatsioon; • kolonisatsiooni positiivsed ja negatiivsed tagajärjed; • töö kaardiga; • reformatsioon: katoliiklus, usupuhastus, indulgents, tees, ketser; • protestantlus: luterlus, kalvinism, anglikaanlus; • Augsburgi usutunnistus; • vatureformatsioon, pildirüüste, Trento kirikukogu, jesuiidid, inkvisitsioon; • humanism, olulisemad esindajad, uued seisukohad; • renessanssiaja kunst ja teadlased, Leonardo da Vinci.
--	---	---

8.klass	Uusaja mõiste, üldisloomustus, periodiseering. Ühiskond varauusajal. • iseloomustab põhitunnuste kaudu uusaja perioode; Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa sisepoliitika varauusajal • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; Absolutism ja valgustus • iseloomustab põhitunnuste kaudu varauusaega; • analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; • kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda; • loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest ning ühiskonnas toimunud muutustest; Ameerika iseseisvumine • selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu;	• uusaja periodiseerimine Euroopas ja Eestis, ajaloo pöörded; • seisuslik ühiskond varauusajal, muudatused ühiskonnas; • ususõjad Prantsusmaal, Pärtliöö; • kodusõda Inglismaal; • kolmekümneaastane sõda; • katoliiklased, luterlased, kalvinistid, anglikaanid, hugenotid; • Vestfaali rahu; • riigivalitsemine uusajal, absolutism Prantsusmaal ja Loius XIV, parlamentaarne monarhia Inglismaal; • valgustusfilosoofia, olulisemad Euroopa valgustajad ning nende seisukohad; • valgustatud monarhid; • töö kaardiga; • USA iseseisvumine, kodusõda; • USA riiklik korraldus; • orjanduse kaotamine;

	• teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani; Prantsuse revolutsioon, Napoleon • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; • tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; • märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; Kunst, kultuur ja teadus varauusajal • nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; Viini kongress ja Euroopa uusajal • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;	• mõisted koloonia, emamaa, demokraatia; • Prantsuse revolutsioon, revolutsiooni tulemused; • Asutav Kogu, terror, jakobiinid, žirondiinid; • Napoleoni ajastu, reformid, sõjad; • töö kaardiga; • Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus, reduktsioon, Balti erikord, põhjasõda, Peeter I; • Eesti talurahvas 17. ja 18. sajandil; • haridus ja kultuur 17. ja 18. sajandil; • 17. ja 18. sajandi märgid kodukohas; • uusaja kultuur: barokk, klassitsism, rokokoo; • teadusrevolutsioon, olulisemad saavutused ja teadlased loodusteadustes ja meditsiinis; • Viini kongress, tulemused; • restauratsioon, jõudude tasakaal; • Euroopa kaart pärast Viini kongressi:
--	---	--

	Tööstusrevolutsioon ja industrialiseerimine • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; • selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed suhtusid loodusesse uusajal; Poliitilised õpetused • iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile, natsionalismile, sotsialismile; Euroopa rahvaste kevad • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; Kolonialism ja imperialismi kujunemine • toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eelistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; • selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega;	• tööstuslik pööre, industriaalühiskond; • tööliste olukord; • aurumasin, kütus: kivist ja koks; • võimsusühikud: hobujõud ja watt; • linnastumine; • poliitilised õpetused: konservatism, liberalism, sotsialism, rahvuslus; • 1848 a. revolutsioonid, rahvuslus, rahvuslik vabadusliikumine, liberalism, kodanlus, rahvusriik; • Saksa keisririigi moodustamine; • koloonia, koloniseerimine, Euroopa riikide kolonialism; • kolooniate valitsemine, majandamine; • impeeriumide kujunemine, imperialism;
--	--	---

	Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; • võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas; • toob näiteid uusaja kultuuripärandist; • märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; • selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja; Esimene maailmasõda, Eesti iseseisvumine • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel, analüüsib nende protsesside erinevusi; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; • analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; Teadus, tehnika ja kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul	• Reformid ja valitsemine Vene Keisriris 19. sajandil ja 20. saj alguses; • dekabristid, õigeusk, isevalitsus, slavofiil, • rahvuslik ärkamisaeg Eestis; • venestamine, baltisakslased, estofiilid, talurahvaseadused, • pärisorjuse kaotamine; • esimene maailmasõda, Antant, Kolmikliit, Keskriigid, atentaat, läänerinne, idarinne, manööversõda, positsioonisõda, • Compiègne'i vaherahu, • veebruari- ja oktoobrirevolutsioon Venemaal, Lenin, kommunistid, Nõukogude Venemaa, • Eesti iseseisvumine, iseseisvusmanifest, 23.-24.02.1918, Päästekomitee;
--	---	---

	• teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; • toob näiteid uusaja kultuuripärandist; • kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; • toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast uusajal; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;	• tehnika ja teaduses areng: isepõlemismootor, elekter, hõõglamp, röntgen, , raudbetoon, , aspiriin, narkoos, pastöriseerimine, • muutused igapäevaelus: valmistoit, • mood: krinoliin, targeldamine, frakk, smoking, silinder, • Kunst: romantism, realism, historitsism, impressionism, postimpressionism, juugend, • rahvastikuprotsessid;
9.klass	Esimese maailmasõja tagajärjed • selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajalos; • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; Eesti vabadussõda • analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; Demokraatia ja diktatuurid 1920.-1930. aastatel	• Compiègne'i vaherahu, Pariisi rahukonverents, Versailles' süsteem, Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Rahvasteliit, reparatsioonid • vabadussõda, Tartu rahu, Jaan Poska, Võnnu lahing, Julius Kuperjanov, Johan Laidoner, Landeswehri sõda, välisriikide abi

	• iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas; • analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatialle tänapäeval; • kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda; • tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; • teab demokraatialle iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani; Demokraatlik ja autoritaarne Eesti • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide teel ja analüüsib nende mõju; Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;	• demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt • maareform, Asutav Kogu parlamentarism, põhiseadus, vaikiv ajastu, meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas (nt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Marie Reisik) • konveiermeetod, inflatsioon, ülemaailmne majanduskriis, uus kurss, maaseadus, rahareform
--	--	--

	• selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis • teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; • toob näiteid lähiaja kultuurist; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; • mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; • märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; Rahvusvaheline olukord teise maailmasõja eel • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;	• uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnika, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu kodukohas
--	--	---

	• arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; Teine maailmasõda • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; Eesti teises maailmasõjas • toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärg; • analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; • analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; Külm sõda • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;	• anšluss, Müncheni kokkulepe, MRP, Hispaania kodusõda, Etioopia kriis, Mandžuuria kriis, Saksamaa taasrelvastumine, Saksamaa “Kolmas riik” • sõjategevus ida- ja läänerindel, Stalingradi lahing, teise rinde avamine (Normandia dessant), Talvesõda, Pearl Harbor, tuumarelva leiutamine ja kasutamine, koostöö liitlastega, ÜRO, Atlandi Harta, inimsusevastased kuriteod (holokaust, genotsiid) • baaside leping, baaside ajastu, annekteerimine, Konstantin Päts, küüditamine, suur põgenemine, nõukogude okupatsioon, Saksa okupatsioon
--	---	---

	Demokraatlik maailm pärast teist maailmasõda • analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; • selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ja põhjendab seda; Kommunistlikud riigid ja Eesti NSV • analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; • iseloomustab põhitunnuste kaudu lähiaega; Kultuur ja eluolu 20. sajandi teises pooles maailmas ja Eestis • kirjeldab, kuidas on läiajaloos maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; • toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast lähiajaloos;	• külm sõda, Trumani doktriin, Marshalli plaan, raudne eesriie, külma sõja kriisikolled (nt Berliini kriis, Korea sõda, Suessi kriis, Kariibi ehk Kuuba kriis, Ungari ülestõus, Vietnami sõda, Praha kevad, Afganistani sõda) • heaoluühiskond, mustanahaliste ja naiste õigused, jagatud Saksamaa, noorteliikumised, hipide liikumine, globaliseerumine, NATO, Euroopa Liit, võtmeisikud (nt. Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Martin L. King, Elisabeth II, Rosa Parks, Rachel Carson, Madeleine Albright, Hanna Arendt, John F. Kennedy, Richard Nixon, Mahatma Gandhi) • NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon, poliitiline juhtimine, kommunistliku partei liidrid Stalinist kuni Gorbatšovini, metsavendlus, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, plaanimajandus, massirepressioonid, küüditamine, dissident, võtmeisikud (nt. Leida Laius, Johannes Käbin, Karl Vaino, Vaino Väljas) • infotehnoloogia areng, massikultuur ja kõrgkultuuri valitud näidete põhjal
--	--	--

	• märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; • mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; • toob näiteid lähiajaloo kultuuripärandist; Eesti iseseisvuse taastamine • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; Maailma 1990. aastate alguses • iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel; • selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;	• laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania, IME, Rahvarinne, suveräänsusdeklaratsioon, MRP-AEG, perestroika, glasnost, rahareform Eestis, võtmeisikud (nt Lennart Meri, Mart Laar, Edgar Savisaar Marju Lauristin, Lagle Parek, Mihhail Gorbatsšov, Boris Jeltsin). • NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsiooni (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism)
--	---	---

	• mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga.	
--	--	--